

Sammanfattning

SEDAN F-SKATTESYSTEMET INFÖRDES 1993 har reglerna ändrats flera gånger. Systemet har med tiden blivit allt mer generöst. De viktigaste ändringarna genomfördes av den borgerliga regeringen 2009. En offentlig utredning från 2017 anger att det falska företagandet ökat.

Rapporten bygger på en ny enkätundersökning inom LO-förbunden. Den visar att det förekommer ett omfattande missbruk av F-skattesystemet på LO-förbundens avtalsområden. Det händer att anställda sägs upp och erbjuds att fortsätta med samma arbetsuppgifter som F-skattare. Allt fler har sagts upp och ersatts med falska egenföretagare under de senaste fem åren. Men det är stor skillnad mellan olika sektorer av arbetsmarknaden. Problemen är störst inom bygg- och transportsektorn.

LO-förbundens enkätsvar visar att arbetsgivare anlitar egenföretagare istället för att anställa och att detta ökat under de senaste fem åren.

Egenanställningar förekommer på en del av LO-förbundens avtalsområden. I regel är det samma sektorer som har problem med missbruk av F-skattesystemet och falskt egenföretagande. Problemet med egenanställningar har dock betydligt mindre omfattning.

Av LO-förbundens enkätsvar framgår att förekommer egenföretagande bland dem som arbetar tillfälligt i Sverige. På Byggnads avtalsområden är problemen med missbruk av F-skattesystemet och falskt egenföretagande bland dem som arbetar tillfälligt i Sverige stora. Även på vägransportsområdet uppges problemen vara stora.

LO-förbunden anser att falskt egenföretagande skapar förutsättningar för lönedumping på arbetsmarknaden. Falskt egenföretagande har fått ökande betydelse för facket under senare år.

Rapporten innehåller även flera praktiska exempel på missbruk av F-skatt och falska egenföretagare som LO-förbunden stött på. Verkligheten bakom dessa praktiska exempel redovisas i form av artiklar.

Rapporten har skrivits av Claes-Mikael Jonsson, jurist på LO tillsammans med Göran Jacobsson, frilansjournalist. Författarna har haft

en referensgrupp med företrädare från samtliga LO-förbund där rapportens problembeskrivningar och enkätundersökningen diskuterats.

Arbetstagarbegreppet för arbetsrätt, skatterätt och socialförsäkringsrätt kan vara olika. Det innebär att en och samma person kan betraktas som egenföretagare av Skatteverket samtidigt som personen är att betrakta som anställd inom arbetsrätten. F-skattare kan förledas att tro att man inte omfattas av anställningsskydd och kollektivavtal vilket bidrar till obalans i makten mellan ett företag och den som utför arbetet. Antalet egenföretagare har ökat med 187 procent sedan 1993.

Arbete i gråzonen mellan anställning och egenföretagande har en lång historia. Arbetsgivarna söker ständigt metoder för att minska kostnaderna. Nya sätt att runda anställningsregler och kollektivavtal kommer alltid upp. Mellanhändernas betydelse för att förmedla egenföretagare, och kringgå anställningsskyddet, har en lång historia.

EUs utvidgning, fri rörlighet och skillnader i arbetskraftskostnader har bidragit till en ökning av falska egenföretagare från Östeuropa, framför allt i transportbranschen, men även i byggbranschen. Förmedlingsföretag är en viktig del i denna utveckling.

Frågorna om delningsekonomi har en EU-dimension. Kommissionen har exempelvis föreslagit kriterier för att avgöra om en delningsplattform är en leverantör av professionella tjänster eller förmedling av verksamhet mellan privatpersoner.

Ett dilemma, när det gäller att organisera och träffa kollektivavtal för egenföretagare, är konkurrensrätten. Det finns flera viktiga domar från EU-domstolen som hanterar kollektivavtalets gränsland.

LO-förbunden svarar i enkäten att egenanställningar och digitala plattformar förekommer i begränsad utsträckning på förbundens avtalsområden. Det tycks huvudsakligen vara i nya branscher som företeelsen förekommer.

När det gäller egenanställningar och digitala plattformar tycks det finnas parallella arbetsmarknader. Villkoren skiljer sig för uppdragstagare med svag marknadsposition jämfört med IT-konsulter och yrkesskickliga hantverkare som har en förhållandevis stark förhandlingsposition. När det gäller uppdragstagare med svag position tycks behovet av åtgärder vara stort.

En offentlig utredning med uppgift att se över och analysera ef-

fekterna av F-skattesystemet tillsattes av regeringen i november 2017. Utredningen ska bland annat analysera om utformningen av bestämmelserna om F-skatt möjliggör att F-skattesystemet missbrukas för att undgå skatter eller avgifter. Utredningen ska lämna en delrapport i juni 2018. Slutrapporten ska presenteras i juni 2019.

Den här rapporten avslutas med förslag till åtgärder. Förslagen kommer huvudsakligen från LO-förbundens avdelningar och branschstrukturer och vilar på enkätsvaren. Förslagen kan delas in i åtgärder på tre nivåer. För det första, åtgärder inom partssystemet, vad är det för åtgärder som de fackliga organisationerna kan genomföra på egen hand eller i förhandlingar med motparten? För det andra åtgärder som den svenska lagstiftaren kan besluta om. Ett tredje område som särskilt bör uppmärksammas är transportbranschen. Här behöver den svenska lagstiftarens åtgärder kompletteras med åtgärder på EU-nivå.

1. Inledning

YTTERST BYGGER DEN SVENSKA KOLLEKTIVAVTALSMODELLEN på att de som utför arbete är anställda. Kollektivavtal och lagar, som MBL, LAS, arbetsmiljölagen och semesterlagen, gäller för dem som är anställda. Inga av dessa regler omfattar egenföretagare. Gränsen mellan de som skyddas av kollektivavtal och arbetsrätt utgörs av arbetstagarbegreppet.

Frågan om vem som är arbetstagarare kan aktualiseras i olika rättsliga sammanhang, exempelvis inom socialförsäkrings-, straff- eller skatterätt. Den historiska utgångspunkten och lagstiftarens strävan har varit att arbetstagarbegreppet ska vara enhetligt. Innebörden ska vara densamma oavsett sammanhanget. Vem som är arbetstagarare ska bedömas utifrån ett antal objektiva avtalskriterier som återspeglar den arbetspresterandes ekonomiska och sociala ställning.

F-skattesystemet påverkar maktbalansen på arbetsmarknaden. Vem som omfattas av arbetstagarbegreppet är i grund och botten en fråga om makt. För den enskilde är skyddet av kollektivavtal och arbetsrätt avgörande för ställningen mot arbetsgivaren. Utanför arbetsrättens skydd finns inget system för att balansera upp ojämlika maktrelationer på arbetsmarknaden. Uppdragstagarna, eller egenföretagarna, anses där agera jämlikt. Arbetstagarbegreppet kan beskrivas som gränsvakt mellan två världar där makten mellan aktörerna fördelas olika.

Även kollektivt, för fack och arbetsgivare inom kollektivavtalsmodellen, har arbetstagarbegreppet stor betydelse. Kollektivavtalet som normerande instrument på arbetsmarknaden vilar på att organiserade arbetstagarare och arbetsgivare träffar avtal kollektivt. Utanför arbetstagarbegreppet, och kollektivavtalet, blir relationen mellan fack och arbetsgivare en annan. Även fackets relation till de medlemmar som inte är arbetstagarare förändras, vilket många fack försöker att hantera genom särskilda medlemskap för egenföretagare.

Under den borgerliga regeringen ändrades villkoren för F-skatten. 2009 förändrades F-skattereglerna så att en egenföretagare enbart kan ha en uppdragsgivare. Den borgerliga regeringen önskade bryta upp det

enhetliga arbetstagarbegreppet. Ytterst i syfte att förskjuta maktbalansen mellan de som säljer och köper arbete.

Den här rapporten handlar om F-skatten. Syftet med den här rapporten är att försöka förstå verkligheten, försöka förstå omfattningen av F-skattemissbruket och beskriva det. Tanken är också att vi ska beskriva egenanställningar – fakturaanställningar samt delningsekonomin och omfattningen av detta. Rapporten gör inga anspråk på fullständighet eller vetenskaplighet. Rapporten vill förmedla bilder av den praktiska verkligheten.

Rapportens utliksposter

För att förstå F-skattesystemets verkningar bygger rapporten på ett brett material. Statistik blandas med praktiska exempel från verkligheten. Våra olika utliksposter utgör perspektiv på F-skattesystemet, men även rapportens disposition.

Från den första utliksposten, SCBs och skatteverkets statistik, framgår bland annat att antalet med godkänd F-skatt ökar kraftigt och det är i stor utsträckning företag utan anställda som blir fler.

Den andra utliksposten, som är rapportens viktigaste del, bygger på en ny enkätundersökning gjord bland LO-förbundens avdelningar, regioner och branscher. Här försöker vi att med hjälp av LO-förbunden sammanställa bilderna från olika branscher och olika delar av landet. Vad innebär ändringarna av F-skattesystemet, egenanställningsföretag och digitala plattformar på arbetsplatser runt om i landet.

Från en tredje utlikspost tar vi stöd mot universiteten. Med hjälp av arbetsmarknadsforskaren Annette Thörnquist berättar vi om anställningar och egenföretagande historiskt. Egenföretagande arbetare har både varit ett sätt för arbetsgivare att pressa kostnader och en överlevnadsstrategi för arbetare i kristider.

Enligt henne har EUs utvidgning medfört en ökning av falskt företagande inom framför allt bygg- och åkerinäringen. Annamaria Westregård, arbetsrättare vid Lunds universitet resonerar om kollektivavtalsmodellen och den så kallade gigekonomin.

En fjärde utlikspost utgörs av praktiska exempel på missbruk av F-skatt och falska egenföretagare som LO-förbunden stött på. Byggjobbaren Bengt var först anställd, sen inhyrd, sen anlitad som egenföreta-

gare och nu anställd igen. Hela tiden hade han samma arbetsförhållanden. Berit var F-skattare i hemtjänsten och jobbade minst sju arbetspass i vecka. Hon hade också problem att få ut någon semester. I Göteborg har Seko träffat på en F-skattare som ersatt en anställd grävmaskinist som blivit förflyttad. Den F-skattande grävmaskinisten kostar byggföretaget mindre än den anställde. Vi kan även berätta hur byggföretaget Tage och söner gått tillväga för att rekrytera polska byggnadsarbetare och anlita dem som F-skattande egenföretagare. Bara omkring en fjärdedel av det fakturerade beloppet hamnar på de polska byggnadsarbetarnas konton.

Slutligen, från en femte utkikspost, skriver vi dessutom om två utredningar – en från Skatteverket och en statlig. Skatteverket skriver i sin utredning att företag i allt större omfattning låter F-skattare göra jobbet istället för att anställa. Den statliga utredningen berättar att det är vanligare att arbetsgivare uppmanar arbetssökande att skaffa F-skatt och att fler, som inte ser sig själva som företagare, ansöker om F-skatt.

Egenanställning och digitala plattformar

Kopplat till F-skattefrågan finner vi en omstridd företeelse – egenanställning. Kritikerna använder beteckningen fakturaanställd. Vi använder båda benämningarna. Egenanställning – fakturaanställd är en person som skriver kontrakt med ett företag om uppdrag. Han eller hon blir sedan anställd av ett egenanställningsföretag – fakturaanställningsföretag, som tar emot betalningen från uppdragsgivaren och betalar skatt och egenavgifter. Uppdragstagaren är A-skattare. Fenomenet hanteras i ett eget kapitel.

Delningsekonomin är förmedling av arbete och tjänster genom en digital plattform. Det finns både icke-kommersiella – exempelvis plattformar som organiserar samåkning – och kommersiella – som till exempel taxiförmedlaren Uber och Taskrabbitt som förmedlar folk som sätter ihop IKEA-möbler. Även i detta sammanhang finns en koppling till F-skattesystemet. Även detta hanteras i ett eget kapitel.

I detta sammanhang undersöker vi även vad andra aktörer på arbetsmarknaden har att säga om F-skatt, plattformsföretag och egenanställningsföretag. TCO har gjort en undersökning och kommit fram till att det åtminstone finns några tusen falska egenföretagare bland dem egenföretag som säljer tjänster till företag, myndigheter och organisationer.

Självständig företagare⁷

Faktorer som talar för att det är en självständig företagare:

- har en egen registrerad firma
- utnyttjar i kontakter med andra företag, banker och myndigheter ett eget firmanamn
- har näringsstillstånd som trafik- eller utskänkningstillstånd eller har fått någon särskild auktorisation att bedriva viss verksamhet
- har en egen kontorsorganisation
- godkänd för F-skatt
- betalar själv sociala avgifter
- är registrerad att bedriva momspliktig verksamhet
- använder egen maskinpark och egna verktyg i arbetet
- har skaffat ansvarsförsäkring som täcker de fel och brister som uppstår på grund av arbetet
- har ingen personlig arbetskyldighet utan kan sätta in annan i sitt ställe
- står inte under arbetsledning eller motsvarande kontroll av uppdragsgivaren
- får ersättning enligt de regler som är normala för självständiga företagare

För den enskilde är det inte sällan förvirrande med de olika arbetstagarbegreppen. Många med F-skattsedel tycks tro sig vara uppdragstagar stående utanför arbetsrätten. F-skattsedeln bidrar till att skapa en illusion av att man är fristående. Detta skapar även en obalans i makten mellan ett företag och den som utför arbetet.

En egenföretagare omfattas inte av:

– kollektivavtal	– arbetsmiljölagen i dess helhet (några bestämmelser är tillämpliga även för egenföretagare)
– årliga lönehöjningar	– lagen om anställningsskydd
– avtalade försäkringar	– medbestämmandelagen
– avtalspension	

⁷ Se exempelvis Medbestämmandelagen med kommentarer av Dan Holke och Erland Olausson eller Anställningsförhållandet av Kent Källström och Jonas Malmberg.

Minst 7 arbetspass i veckan

Under fem år arbetade Berit med enskild firma åt ett hemtjänstföretag i en Stockholmskommun. Det normala var sjudagarsvecka, dubbla arbetspass några gånger i veckan och två veckors semester per år.

– Det går inte att ha familjeliv. Småbarn har ingen plats och har man en man så får han ställa upp på det arbetssätt man har, säger hon.

Tidigare jobbade hon i den kommunala hemtjänsten. Den lades dock ner. Hon tänkte sig att hon gärna ville ha ett eget företag och hon fick kontakt med ett hemtjänstföretag som byggde sin verksamhet på F-skattare. Berit hade kontrakt med hemtjänstföretaget, som betalade ersättning till henne.

I början tvingades hon jobba väldigt mycket eftersom det inte fanns tillräckligt med personal och senare kunde hon trappa ner till sjudagarsvecka och bara jobba dubbla pass någon gång i veckan.

– Fördelen var att jag kunde lägga upp jobbet helt själv och kontakten med kunderna var mycket bättre.

– Nackdelen var att man aldrig kunde vara sjuk. Vi hade inga vikarier. Vagnade man med feber var det bara att ta tabletter och gå till jobbet.

Som egenföretagare fick hon

mycket pengar i handen. Hon säger att det var lätt att komma upp i 60 000 i månaden, men ungefär hälften gick till skatt och avgifter. Dessutom var hon tvungen att betala en revisor som skött inbetalningarna till Skatteverket.

Sedan nästan två år är Berit anställd i ett hemtjänstföretag.

– Jag ångrar inte en sekund att jag var enskildare. Det var roligare att jobba och jag hade större ansvar. Men jag tycker bättre om att vara anställd. Nu kan jag vara sjuk och jag börjar bli gammal. Tryggheten är större som anställd.

Berit berättar att när hon var F-skattare i hemtjänsten måste hon tänka på allt själv – försäkringar och pension. Och för att få semester var hon tvungen att jobba extra för att ha råd och det blev högst två veckor per år.

– På semestern var det bäst att åka utomlands – annars var risken stor att de ringde från jobbet och man fick avbryta semestern för att åka till jobbet.

Maria är RFO – regionalt fackligt ombud – för Kommunal i 16 kommuner i norra Stockholm. Hon känner till tre företag inom hemtjänsten i norra Stockholmsområdet, som anlitar personal med F-skatt. Ett av dem ändrade häromåret inriktning och anställde sin personal.

Maria säger att ett privat hemtjänstföretag som anlitar F-skattare egentligen bara lägger ut uppdragen på F-skattarna. På deras hemsida står skrivet att de använder underentreprenörer. När någon väljer företaget för sin hemtjänst så förmedlas jobbet till en F-skattare.

– Den som gör jobbet behöver inte någon slags kompetens. Det finns inga garantier för att det blir bra omsorg, säger fackets Maria.

Och hon tillägger:

– Som F-skattare är det lätt att bli utnyttjad och kanske inte riktigt förstå vad som gäller. Att man till exempel själv måste lägga undan pengar till semester och pension, säger hon. ●